

Reijo Savolainen

ISIC 96 – Tiedonhankintatutkimus esittäytyi Tampereella

Reijo Savolainen, ISIC 96 – Tiedonhankintatutkimus esittäytyi Tampereella [ISIC -96 – Conference on Information Seeking in Tampere, Finland] Informaatiotutkimus 16 (1): 16–23, 1997.

An international conference on “Information Seeking in Context” (ISIC) was held in Tampere, Finland, August 14-16, 1996. The author reviews the highlights of the conference. 25 papers focusing on theoretical, methodological and empirical issues in the field of information needs, seeking and use were discussed at the conference. Several issues of both job-related and non-work information seeking were addressed in the the papers which have been published in 1997 by Graham Taylor.

Address: University of Tampere, Department of Information Studies, P.O.BOX 607, FIN-33101 Tampere, Finland. email liresa@uta.fi

Vaikka (tiedontarve- ja) tiedonhankintatutkimus on vakiintunut keskeiseksi osaksi informaatiotutkimusta, alalla on harvoin järjestetty kansainvälisiä kokouksia. Esim. tiedonhakututkijat SIGIR (Special Interest Group on Information Retrieval) konferensseineen ovat tässä suhteessa päässeet tiedonhankintatutkijoiden edelle. Tiedonhankinnan ja tiedonhaun tutkijoilla oli tosin sarja yhteisiä IRFIS (International Forum for Information Science) -kokouksia 1970-luvun puolivälistä lähtien. Tutkimusaiheiden erikoistumisen myötä yhteisen kiinnostuksen kohteet alkoivat kuitenkin vähetä ja 1980-luvun puolivälissä IRFIS- konferensseista luovuttiin. Tiedonhakututkijat ottivat foorumikseen SIGIRin ja tiedonhankinnan kysymyksistä kiinnostuneet jatkoivat omilla tahoillaan ilman vastaavaa kokoustraditiota. Tampereella elokuussa 1996 järjestetty *Information Seeking in Context* (ISIC 96) -konferenssi kokosi pitkistä aikaa yhteen eri mai-

den tiedonhankintatutkijat. Samalla ISIC viritti toiveita siitä, että konferenssien sarjaa voidaan jatkaa jo lähivuosina.

ISIC kiinnosti odotettua enemmän, sillä konferenssiin saapui 135 henkilöä 15 eri maasta. Suomen (81 henkilöä) jälkeen olivat parhaiten edustettuina USA (13), Ruotsi (8), Australia (6) Iso-Britannia (5), Norja (4) ja Tanska (4). Ennätysellisen sateisen ja kole-an heinäkuun jälkeen pelkäsimme, että konferenssivieraat saisivat hytistä talvi-vaatteissa. Suomen kesä näytti kuitenkin paremman puolensa elokuussa; ajoittain päästiin jopa hellelukkemiin.

ISICin suunnittelu käynnistyi kesällä 1994 Tampereen yliopiston informaatiotutkimuksen laitoksella pienessä työryhmässä, johon kuuluivat Pertti Vakkari, Riitta Kärki ja Reijo Savolainen. Myös Kirjastotieteen ja informatiikan yhdistys lähti mukaan hankkeeseen. Tavoitteena oli järjestää kansainvälinen konferenssi, joka antaisi monipuolisen

kuvan tiedonhankintatutkimuksen eri osaluista ja nostaisi keskusteluun alan keskeiset teoreettis-metodologiset kysymykset. Konferenssi ei ainoastaan tarjoaisi yleiskatsausta tiedonhankintatutkimuksen nykytilaan, vaan valottaisi myös tulevia haasteita.

Konferenssin teemoja suunniteltaessa pidettiin tärkeänä sitä, että tiedonhankintaa tarkasteltaisiin erilaisissa toiminnallisissa konteksteissa. Tämä pyrkimys näkyy konferenssin nimessä Information Seeking in Context ja sen alaotsikossa Information Needs, Seeking and Use in Different Contexts. Näistä konteksteista puhuttaessa viitattiin kolmeen näkökohtaan. Ensinnäkin tiedonhankinnalle ja tiedonkäytölle asettavat reunaehdot yhteisölliset, kulttuuriset ja organisatoriset tekijät. Toiseksi, tiedonhankintaa määrittävät yhtäältä käytettävissä olevien tietovarantojen luonne ja toisaalta ne ehdot, joilla näihin varantoihin pääsee käsiksi. Kolmanneksi, tiedonhankintaa suuntaavat tilannetekijät, joita esiintyy yhtä hyvin ammatillisissa tehtävissä kuin myös työelämän ulkopuolella tapahtuvassa arkielämän tiedonhankinnassa.

Konferenssin "Call for papers" tuotti runsaat 80 esitelmätarjousta ympäri maailmaa. Kansainvälinen ohjelmatoimikunta kelpuutti abstraktien pohjalta konferenssiin 25 esitelmää. Maittain tarkasteltuna ne jakautuivat seuraavasti: USA 10, Australia 4, Iso-Britannia 3, Suomi 3, Kanada 2, Ruotsi 2 ja Saksa 1. Jakauma kertoo, että Yhdysvallat on edelleen tiedonhankintatutkimuksen johtava maa. Australian vahvaa panosta voidaan pitää pienoisena yllätyksenä. Euroopan maista Iso-Britannia on tähän saakka ollut selvästi ykkösenä, mutta etenkin Suomi on lähtenyt kuromaan kiinni sen etumatkaa. Jo konferenssiesitelmää valittaessa herätti toisaalta huomiota se, että Keski- ja Etelä-Euroopan maista ei juurikaan tullut tarjouksia. Yhtenä selityksenä vähäiseen kiinnostukseen lienee se, että näissä maissa keskitytään enemmän tiedonhankintatutkimukseen. Konferenssin "keynote" -esitelmien pitäjiksi kutsuttiin Brenda Dervin (Ohio State University, USA) ja Tom Wilson (University of Sheffield, UK). Dervin tunnetaan tiedonhankintatutkimuksen voimakkaasti vaikuttaneen sense-making -teorian kehittäjänä ja Wilson on

ansioitunut yritysten ja julkisen sektorin organisaatioiden (mm. virastojen ja korkeakoulujen) tiedonhankinnan ja tietohallinnon tutkijana.

Kontekstin käsitteen kesyttäminen

Keskityn tässä katsauksessa esitelmiin, jotka nähdäkseni toivat eniten uutta tiedonhankintatutkimukseen. Aloitan konferenssin "key-note" -esitelmistä.

Brenda Dervin esitteli konferenssin avajais-esitelmässä tapoja lähestyä kontekstin käsitteen eri ulottuvuuksia. Esitelmällä oli haastava otsikko: "Given a context by another name: methodological tools for taming the unruly beast". Dervinin yritys löytää teoreettis-metodologisia välineitä kontekstin käsitteen avaamiseksi ja analysoimiseksi on merkittävä pelinavaus koko tiedonhankintatutkimuksen kannalta. Hänen puheenvuoronsa sopi hyvin konferenssin avaukseksi paitsi tarkastelutason yleisyyden vuoksi myös siksi, että kontekstin käsitteen analyysi antoi filosofista taustaa muiden puheenvuorojen arvioimiseksi. Dervinin analyysi antoi samalla terveen muistutuksen siitä, että konferenssin nimessä esiintyvä ilmaus "context" ei ole sana, jota voidaan käyttää ylimalkaisesti pyrittäessä luomaan yleistä taustaa tutkittaville ongelmille.

Miten Dervin onnistui kontekstin käsitteen, tuon "tuhatkasvoisen hirviön" kesyttämisessä? Dervin oli käynyt läpi melkoisen määrän kirjallisuutta, josta valtaosan on peräisin filosofiasta, sosiologiasta ja viestintätutkimuksesta. Esitelmän lähdeluettelosta löytyvät mm. Derrida, Foucault, Gadamer, Ricoeur ja Rorty, jotka antavat viitteitä siitä, millä yleisyystasolla Dervin pyrki problematisoimaan kontekstin käsitettä. Jotkut saattoivat odottaa, että Dervin esittää kuvauksen siitä, millä tavoin eri kirjoittajat ovat luonnehtineet kontekstin käsitettä ja lopuksi kokoa niistä listan, jonka avulla kontekstin käsite voidaan määritellä eri ominaisuuksien sisällöllisenä kompilaationa. Nämä odotukset eivät täyttyneet, sillä Dervin ei suinkaan pyrkinyt luomaan suoraviivaisesti essentialisoivaa käsitystä kontekstista eri ominaisuuksien kokoelmana, vaan pikemminkin esitteli

ja problematisoi lähestymistapoja, joilla tutkijat ovat koettaneet hahmottaa tätä käsitettä. Itse asiassa Dervin ei pysähtynyt kontekstin käsitteen analyysiin, vaan tarkasteli laajemminkin tekijöitä, jotka nousevat esille tehtäessä kontekstualistista tutkimusta. Vieläkin yleisemmässä mielessä esityksessä oli kyse kontekstualistisen maailmankuvan keskeisten tekijöiden hahmottamisesta.

Dervin tarkasteli ensinnäkin niitä lähestymistapoja (tai oletuksia), joista tutkijat ovat olleet eniten yhtä mieltä problematisoidessaan kontekstin käsitettä. Näiden oletusten mukaan tieto on aina osittaista ja tiettyyn hetkeen sidottua pikemminkin kuin absoluuttisesti ja ikuisesti paikkansa pitävä entiteetti. Todellisuus on perimmäältään epäjatkuvaa ja tiedon subjekti (knower) ja se, mitä tiedetään, liittyvät erottamattomasti toisiinsa. Konteksti ei ole entiteetti, joka säilyy samana ajasta ja paikasta toiseen. Kontekstia ei tule käsittää vakioiseksi ympäristöksi tai "säiliöksi", jonka sisällä asiat tapahtuvat ja joka määrittää ikään kuin ulkoapäin tämän tapahtumisen luonnetta. Kontekstia tulee lähestyä pikemminkin prosessina, tulemisensa ja muuttumisensa kannalta. Tämä tulkinta tukee Dervinin muissakin yhteyksissä korostamaa "verbing communication" -näkemystä. Sen mukaan todellisuutta tulee tarkastella pikemminkin verbiin (tekemisen) kuin substantiivien (tekemisen "hyytymien" tai "tuotteiden) kannalta. Dervinin mainitsemista tutkijoista esim. Anthony Giddens tosin korostavat, että tältä osin ei ole kyse mistään joko-tai asetelmasta, vaan prosessia ja tuotetta (toimintaa ja rakennetta) tulee tarkastella dialektisesti, toisiaan määrittävinä tekijöinä. Monet tutkijat näyttävät olevan taipuvaisia olettamaan myös, että konteksti on merkityksen välttämätön lähde. Tämä oletus on luonteenomainen etenkin Gadamerille, jonka mukaan merkitysten tulkinnassa on kyse siirtymisestä tekstistä kon-tekstiin ja takaisin.

Dervin analysoi myös oletuksia, joista tutkijat ovat esittäneet ristiriitaisia käsityksiä. Yhtenä niistä on ongelma siitä, kuinka syvälle olisi kaivettava tutkittaessa kontekstuaalisia tekijöitä? Missä pisteessä tämä toimitus kääntyy itseään vastaan, koska kaikki, viime kädessä myös tutkija itse problema-

tisoituu kontekstiksi, jota olisi eriteltävä. Jäljelle jää paradoksi: miten tutkija voi analysoida kontekstia, jos on itsekkin sen elimellinen osa? Dervin jättää kysymyksen avoimeksi: jos paradoksille ei löydy ratkaisua, kontekstuaalinen lähestymistapa joutuu vaikeuksiin, mutta toisaalta tämäntyyppiset ongelmat saattavat toisaalta tarjota hedelmällisiä ristiriitoja, jotka vievät tutkimusta eteen päin.

Esitelmänsä lopuksi Dervin havainnollisti ideaalittyyppisten kuvausten avulla, miten syvällisesti kontekstitekijät voidaan ottaa huomioon tarkasteltaessa todellisuuden, informaation, subjektin, toiminnan (käytännön) ja rakenteiden suhdetta. Dervin hahmottelee 10 eri "kehitysvaihetta", jotka ovat tunnistettavissa tämän alueen tutkimuskirjallisuudesta. Niistä alkeellisimmin edustaa ra'an empirististä käsitystä, jonka mukaan informaatio "erittyy" suoraan todellisuudesta. Seuraavassa vaiheessa tieto todellisuudesta on subjektin välittämää ja myöhemmissä vaiheissa tulevat mukaan myös rakenne ja kontekstitekijät, jotka "ympäröivät" edellisten tekijöiden eri konstellaatioita. Kaikkein pisimmälle viedyissä tarkasteluissa em. tekijät ovat niin tiiviisti toistensa välittämiä ja toisiinsa kietoutuneita, että ne tavallaan häviävät yksittäisinä tarkastelukohteina: kaikki uppoutuu lopulta kontekstiin ja analysoitavaksi jää viime kädessä vain kontekstitekijöitä.

Ensilukemalta ja -kuulemalta Dervinin esitelmä oli abstraktisuudessaan vaikeasti hahmotettavissa. Yksityiskeskusteluissa monet konferenssiin osallistuneet kiittivät Dervinin analyttistä otetta ja joidenkin mielestä hänen esityksensä oli "brilliant". Etenkin ns. ammattifilosofit löytänevät kuitenkin siitä paljonkin huomautettavaa, koska monelta osin esitys jää lähestymistapojen (approaches) nimeämisen ja yleispiirteisen kuvaamisen tasolle. Toisaalta esitelmää ei ole tarkoitettu viimeiseksi sanaksi kontekstin käsitteestä käytävään keskusteluun, vaan sen avaukseksi. Tämä vaikea ja epäkiitollinenkin tehtävä sopinee tiedonhankinnan eturivin tutkijoista parhaiten juuri Dervinille, jolla on aiempiakin meriittejä viestintätutkimuksen ontologisten ja epistemologisten perusolemusten analysoijana (ks. esim. Dervin 1994).

Dervinin esitelmällä on myös merkitystä siinä suhteessa, että se lisää informaatiotutkijoiden luottamusta omiin mahdollisuuksiinsa käydä kaikkein vaikeimpienkin käsitteellisten ongelmien kimppuun sen sijaan että huudettaisiin apuun ammattifilosofeja, joilta arvattavasti puuttuu tutkimusalueen substanssin tuntemus. Kuten Dervin esityksensä lopuksi myönsi, tuhatkasvoinen hirviö jäi kesyttämättä. On ilmeistä, että kontekstin käsite pysyy "villinä" eikä se antaudu – ainakaan lopullisesti – verkkojaan viritteleville tutkijoille. Konteksti siis säilyttäköön villin perusluonteensa, mutta myös kontekstin tutkijoiden tulisi "villiintyä" (be wilder). Kyse on rohkeudesta sietää moniselitteisyyttä ja kyvystä hyväksyä se mahdollisuus, että tutkimusmatka kontekstin käsitteen uumeniin ei koskaan vie perille.

Tiedollisen käyttäytymisen mallintaminen

Konferenssin toisen key-note -esitelmän piti *Tom Wilson*. Hänen aiheenaan oli "Information behaviour: an inter-disciplinary perspective". Wilsonin esitelmä oli tuntuvasti suppeampi kuin Dervinin eikä se vetänyt sille vertoja myöskään tulosten uutuusarvon osalta. Wilson rakensi esityksensä *British Library*lle laatimansa kirjallisuuskatsauksen varaan (ks. Wilson & Walsh 1995). Joidenkin suomalaisten kuulijoiden mielestä Wilsonin puheenvuorosta vei parhaimman terän se, että hän oli pitänyt miltei samansisältöisen luennon jo vuotta aiemmin jatko-opiskelijoiden kesäkoulussa Tampereella.

Wilson kehitteli puheenvuorossaan tiedonhankintakäyttäytymisen yleistä mallia, jonka "prototyypin" hän esitteli jo v. 1981 (Wilson 1981). Tässä kehittelytyössä on uutta se, että siinä on hyödynnetty mm. terveystieteiden ja markkinointitutkimuksen alueella tehtyjä tiedontarpeiden ja tiedonhankinnan analyyssejä. Wilson on lisännyt v. 1981 malliinsa joitakin uusia "palikoita", joista tärkeimmät kuvaavat tiedonhankintaa virittäviä tekijöitä. Niitä luonnehditaan toiminnan riskien ja palkintojen arviointia koskevassa teoriassa sekä stressinhallintaa jäsentävässä

konseptiossa (coping theory). Modifioidussa mallissaan Wilson korostaa aiempaa enemmän tiedonhankinnan kontekstisidonnaisuutta ja tiedontarpeiden muuntumista tiedonhankinnan tulosten pohjalta. Uusi malli on yksityiskohtaisempi kuin edeltäjänsä, mutta on ilmeistä, että mallin kehittämisessä on vielä tehtävää mm. pohdittaessa, miten kattavasti stressinhallintateoria voi yksilöidä ja selittää tiedonhankintaa virittäviä tekijöitä.

Teoreettis-metodologisia avauksia

Wilsonin tapaan myös *Gloria Leckien ja Karen E. Pettigrew'n* (University of Western Ontario, Canada) esitelmässä pyrittiin hahmottamaan tiedonhankintakäyttäytymisen yleistä mallia, joskin ammatillisen tiedonhankinnan kontekstissa. Leckien ja Pettigrew'n mallissa yksilön työroolit (work roles) määrittävät työtehtäviä, jota puolestaan määrittävät tiedonhankintaa virittäviä tiedontarpeita. Malli on selkeä ja sitä on verrattain helppo soveltaa empiirisen tutkimuksen tarpeisiin. Mallin ongelmana on kuitenkin sen yleisluontoisuus ja se, että työroolien ja työtehtävien keskinäisyyden määrittäminen ei ole aina niin yksiselitteistä kuin mallin perusteella luulisi. Voidaan esim. kysyä, eikö tietyistä työtehtävistä pikemminkin seuraa tietyt työroolit (esim. johtaja, opiskelija) eikä päinvastoin? Myös *Bryce Allenin* (University of Missouri, USA) esityksessä hahmoteltiin mallia. Se pyrkii kuvaamaan yksilön tiedontarpeita ja tiedonhankintakäyttäytymistä tilannesidonnaisena ilmiönä. Allenin esitelmä lukeutui konferenssin selkeimpiin etenkin suullisen osuutensa puolesta. Hänen esityksestään jäi parhaiten mieleen argumentaatio, jonka mukaan tiedonhankinta viriää valintatilanteissa, joissa yksilöllä on edessään useampi kuin yksi toimintareitti. Myös Allenin esitystä verotti ongelmanasettelun yleispiirteisyys ja tietynlainen ohjelmallisuus: mallin yksilöinti ja empiirinen validointi jätettiin pitkälti tulevan tutkimuksen varaan.

Myke Gluck (Florida State University, USA) vertasi Dervinin sense-making -teorian peruskategorioita "tilanne", "kuilu" ja

“käytöt” C.S. Peircen semioottisiin käsitteisiin “merkki”, “kohde” ja “tulkitsin”. Kyse on analogioista, jossa em. käsitteitä vuoron perään verrataan toisiinsa triadeina (esim. tilanne < - > merkki, aukko < - > tulkitsin, käytöt < - > kohde). Vertailut (mappings) tuottivat kiinnostavia asetelmia, mutta ne jäivät turhan abstraktisiksi. Gluck on tosin tekemässä empiiristä tutkimusta, mikä saattaa tuoda lisävalaistusta avoimeksi jääneeseen kysymykseen siitä, tuottavatko semioottiset välineet uusia näkökohtia sense-making-teorian uudelleenarviointiin.

Myös suomalaistutkijat pääsivät foorumille pohdittaessa tiedonhankintatutkimuksen teoreettis-metodologisia kysymyksiä. Näille esityksille oli yhteistä diskurssianalyttinen lähestymistapa ja käsitys siitä, että todellisuus rakentuu erilaisissa kielellis-sosiaalisissa käytännöissä. Tämä orientaatio on uutta informaatiotutkimuksessa, ei vain tiedonhankinnan analyyseissa. *Sanna Talja* (Tampereen yliopisto) tarkasteli kysymystä, millä tavoin informaatio ja käyttäjä konstituoidaan kognitiivisen ja sille vaihtoehdoisen diskurssianalyttisen lähestymistavan piirissä. Kriitisoituaan kognitiivisen lähestymistavan implikoimaa yksilökeskeistä “information man” -konseptiä Talja toi vaihtoehdoksi lähinnä Foucault’n ideoihin tukeutuvan “tietomuodostumien teorian”, jossa diskursseja tarkastellaan intersubjektivisesti rakentuvina maailman hahmottamisen tapoina. Taljan esityksen kantavana ideana oli se, että tiedonhankintatutkimuksen tulisi lähteä liikkeelle tarkastelemalla sekä käyttäjissä että informaationvälitysjärjestelmissä vallitsevia tietomuodostelmia

Kimmo Tuominen ja *Reijo Savolainen* (Tampereen yliopisto) esittelivät samassa sessiossa sosiaalisen konstruktionismin näkökulmaa tiedonkäyttöön. Tiedonkäyttö tematisoitiin keskustelussa rakentuvaksi diskursiiviseksi toiminnaksi. Siinä on kyse pikemminkin ihmisten välillä kuin heidän sisällään tapahtuvasta prosessista. Näitä ihmisten välillä tapahtuvia prosesseja on mahdollista tutkia hyödyntämällä Erving Goffmanin kehittämään “footing” -käsitteeseen sisältyvää erotelua ilmausten esittäjään (animator) ja niiden lähteeseen (author, principal). Tiedonkäytön tutkimuksen keskeiseksi ongelma-

alueeksi hahmottuu se, miten ihmiset puheensa ja kirjoituksissaan viittaavat erilaisiin itsensä ulkopuolisiin tiedonlähteisiin faktuaalistaessaan tietynlaista versiota asiain-tiloista ja tapahtumista ja tehdessään tämän version avulla jotakin diskursiivista toimintaa (esim. esittäessään syytöksiä tai anteeksi-pyyntöjä). Esityksestä ilmeni myös, että tiedonlähteeseen liitetty kategoriasidonnainen määre, tieto-oikeutus (knowledge entitlement) on usein keskeinen diskursiivinen resurssi, jota käytetään tietynlaista versiota faktuaalistettaessa.

Ammatillisen tiedon hankinta

Eri alojen ammatillisen tiedon hankinnan analyysit ovat hallinneet määrällisesti tiedonhankintatutkimusta aina 1950-luvulta lähtien. ISIC ei tehnyt tässä poikkeusta. Valtaosa tarjotuista papereista ja kolmannes esitelmistä liittyivät tavalla tai toisella tähän aihepiiriin. Konferenssissa tarkasteltiin mm. liike-elämän riskianalyttikon (*Carol C. Kuhl-hau*, Rutgers University, USA), yrittäjien (*Joyce Kirk*, University of Technology, Sydney)) ja yliopiston ainelaitosten johtajien (*Brendan Loughridge*, University of Sheffield, UK) tiedontarpeita ja tiedonhankintaa. Pelkästä vanhan kertauksesta ei kuitenkaan ollut kyse. ISICin esitelmissä tuli uutena esille ainakin kaksi seikkaa. Ensinnäkin tutkimusasetelmat ovat monipuolistuneet takavuosien hankkeista, joissa tyydyttiin usein vain kartoittamaan lomakekyselyllä ja niitä mahdollisesti täsmentävillä haastatteluilla suosituimpien lähteiden ja kanavien käyttöä. Nyt lähdettiin liikkeelle ammatillisista tehtävistä ja ongelmista, joista viriää erilaisten kontekstitekijöiden (kiire, työtehtävän tärkeys, jne.) määrittämänä eri lähteisiin ja kanaviin suuntautuvaa tiedonhankintaa. Toisena piirteenä oli elektronisten tiedonlähteiden ja tietoverkkojen tarkastelu. Konferenssissa kuultiin kaksi esitelmää, jossa paneuduttiin nimenomaan näiden uudentyyppisten lähteiden hyödyntämiseen. *Christine Barry* (King’s College, London) selvitti, miten fyysikot hyödyntävät verkkopalveluja. *Harry Bruce* (University of Technology, Sydney) puolestaan

pohti yleisemmältä kannalta Internetin luonnetta tietovarantona ja sen käytön tutkimuksellisia lähtökohtia. Tämän tyyppiset aiheet ovat merkittäviä myös siksi, että ne tuovat esille tiedonhaku- ja tiedonhankintatutkimuksen yhteisen kiinnostuksen alueita. Etenkin analyysit, joissa tiedonhakua/hankintaa tarkastellaan avoimissa verkkoympäristöissä kuten Internetissä lähentänevät näitä tutkimusalueita.

Myös suomalaistutkija pääsi ääneen puhuttaessa ammatillisen tiedon hankinnasta. Kunnallishallinnon työntekijöiden tiedontarpeita ja tiedonhankintaa selvittävä *Katriina Byström* (Tampereen yliopisto) esitteli väitöskirjatyönsä tutkimusasetelmaa ja empiirisen analyysin alustavia tuloksia. Byström selvittää, millä tavoin työntekijöiden kokemaa työtehtävien kompleksisuus määrittää tiedonhankintaa. Jacqueline Algonin (Rutgers University/ USA) analyysi lääketieteellisen yrityksen projektiryhmän tiedonhankinnasta lukeutui konferenssin parhaisiin empiirisen tutkimusasetelman monipuolisuuden ja selkeyden osalta. Algon on seurannut useamman vuoden kyseisen ryhmän tiedonhankintaa mm. hyödyntämällä osallistuvaa havainnointia, sekä tekemällä lomakekyselyjä ja haastatteluja.

Myös *Diane Sonnenwaldin* (University of North Carolina) ja *Leah Lievrouw'n* (University of California) tutkimus kuuluu solidien empiiristen töiden sarjaan. Tutkimuksessa selvitettiin kalifornialaisessa yrityksessä toimivan suunnitteluryhmän (design team) viestinnällisiä rooleja. Sonnenwaldin ja Lievrouw'n työssä hyödynnettiin kyselyn ja haastattelun lisäksi sosiometristä analyysia selvitetessä työryhmän sisäistä viestintää ja sen ongelmia. Sosiometrisiä analyysia käytetty yllättävän vähän tiedonhankintatutkimuksen tarpeisiin. T.J. Alleninin (1988) tutkimuksille, joissa kartoitettiin tiedon kulkua esim. tutkimuslaboratorioissa ei näytä löytyvän montakaan seuraajaa.

Arkielämän tiedonhankinta

Työtehtävien ulkopuolisista tarpeista tai ongelmista viriävä tiedonhankinta on tähän

saakka jäänyt edellä esitellyn "job-related" osa-alueen varjoon. Vapaa-aikaan, harrastuksiin jne. liittyvää, arkielämän tiedonhankinnaksi kutsuttavaa osa-aluetta pidettiin aiemmin jonkinlaisena residuaalina, mikä ilmenee esim. nimityksestä *non-work information needs and seeking*. Kuitenkin viime vuosina tälle alueelle on tullut lisää tutkijoita ja sen asema on alkanut vahvistua tiedonhankinnan kentällä. Arkielämän tiedonhankinnan aiheet pääsivät esille myös ISICissa siinä määrin, että enää ei ole syytä puhua mistään residuaalista. Tätä osoittaa mm. se, että yksi konferenssin sessioista oli kokonaan omistettu tälle aihepiirille (Everyday life information seeking).

Arkielämän tiedonhankintatutkimus on nykyisin vireintä Yhdysvalloissa, Australiassa ja Suomessa. ISICissa nousivat näkyvimmin esille australialaiset tutkijat. *Kirsty Williamson* (University of Technology, Sydney) esitteli kyselytutkimustaan, jossa selvitettiin ikääntyneiden henkilöiden tiedontarpeita ja tiedonhankintaa. Useimmissa tapauksissa tiedonhankinnassa oli kyse viestien vastaanottamisesta eri lähteistä, kun taas suunnitelmallinen, tietyn ongelman virittämä tiedonhankinta oli harvinaisempaa. Williamsonin tutkimus edustaa perinteistä tutkimusotetta siinä mielessä, että siinä on kiinnostuttu lähinnä siitä, millaisten lähteiden ja kanavien puoleen yksilöt olivat kääntyneet vastaanottaessaan tai hankkiessaan tietoa. Williamsonin kollegan *Ross Toddin* esitelmän empiirinen aineisto liittyi australialaisnuorten käsitteisiin heroisiin kauppaamisesta ja käytöstä. Itse asiassa tämä empiria jäi sivuosaan, sillä Todd pyrki selvittämään, millä tavoin B.C. Brookesin pseudomatemattinen "fundamentaali-kaava" olisi operationalisoitavissa. Kaava kuvaa sitä, miten yksilön tietorakenne muuttuu yksilön vastaanottaman informaation vaikutuksesta. Toddin yritys on systemaattisuudessaan kiitettävä ja tutkimuksen ensimmäiset tulokset vaikuttavat lupaavilta. Tosin on pelättävissä, että tulosten empiirinen validointi törmää kognitiivisen lähestymistavan perusongelmaan siitä, missä määrin asiointilojen kielelliset kuvaukset täsmäävät käsiterakenteisiin, joita tutkija olettaa löytyvän tutkittavien korvien välillä.

Arkielämän tiedonhankinnan tutkimuksista kannattaa vielä mainita *Elisabeth Davenportin* ja hänen tutkijatovereidensa (Queen Margaret College, Edinburgh, UK) empiirinen hanke tietoteknisten välineiden hyödyntämisestä kotitalouksissa. Tutkijat ovat tehneet haastatteluja ja lomakekyselyjä 26 skotlantilaisessa perheessä. Tietoa on koottu myös päiväkirjoilla ja hyödyntäen osallistuvaa havainnointia. Hankkeessa selvitetään mm. kriteerejä, joilla perheisiin on hankittu tietoteknisiä välineitä (esim. esim. tietokoneita, modeemeja, televisioita ja videonauhureita), niiden käyttöä osana arkipäivän rutiineja, laitteiden sijoittelua kodissa, jne. Vaikka osa tästä tutkimuksesta meneekin tiedonhankintatutkimuksen ulkopuolelle, etenkin tietokoneiden ja tietoverkkojen käytön analyysit ovat relevantteja myös informaatiotutkimukselle. Empiirisen aineiston analyysin kiinnostavuutta lisää se, että siinä pyritään hyödyntämään diskurssianalyttisiä välineitä esim. selvitettäessä kotitietokoneen hankintaa ja käyttöä kuvaavia narratiiveja. Davenportin esitelmässä ei vielä päästy näihin analyysihin, vaan empiiriset tulokset jäivät alustaviksi.

Mitä opimme ISICista?

Pertti Vakkari (Tampereen yliopisto) arvioi loppupuheenvuorossaan konferenssin loppusaldoa. Arvion yhtenä lähtökohdiana oli kymmenen vuoden takainen Dervinin ja Nilanin (1986) katsausartikkeli, jossa he luonnehtivat perinteisen (järjestelmäkeskeisen) ja uuden (yksilölähtöisen) tiedonhankintatutkimuksen piirteitä. Dervin ja Nilan argumentoivat sen verran vahvasti uuden lähestymistavan puolesta, että artikkelia voidaan pitää myös herätyshuutona tiedonhankintatutkimuksen paradigman muuttamiseksi (mt., 12).

ISIC osoitti, että tämä huuto on kuultu. Järjestelmäkeskeinen tarkastelutapa on korvautunut yksilölähtöisillä tematisoinneilla. Tämän myötä prosessilähtöiset tarkastelut ovat vallanneet tilaa analyyseilta, jotka lähtivät tiedonvälitysjärjestelmien rakenteista. Kvalitatiivinen tutkimusstrategia on nousut kvantitatiivisten tarkastelujen rinnalle tai

jopa hivuttautunut niiden ohitse. Esim. konstruktionistisilla ja diskurssianalyttisillä jäsennyksillä on alkanut olla yhä enemmän vetovoimaa, joskin valtaosa tiedonhankintatutkimuksesta lähtee edelleen kognitiivisen lähestymistavan perusoletuksista. Voidaan myös väittää, että tutkimusasetelmat ovat monipuolistuneet ja että tutkijat tavoittelevat kontekstispesifistä kuvaa tarkastelustaan ilmiöistä. Koska tutkimuksissa hyödynnetään aiempaa voimakkaammin muiden tieteenalojen lähestymistapoja ja tuloksia, tiedonhankintatutkimuksen sisäänlämpiävyys on vähentynyt. Vakkari kiinnitti huomiota myös siihen seikkaan, että tutkimuksessa ei enää tyydytä yhtä tapausta koskeviin kertaluontoisiin kuvauksiin, vaan pyritään saamaan pitkäjänteisellä tutkimuksella kuvaavasta ilmiöstä.

Kaikesta päättäen Dervin ja Nilan onnistuivat v. 1986 viitoittamaan suunnan, jonne käännyttyään tiedonhankintatutkimus alkoi uudistua ja voimistua. Suunnanmuutos ei ole kuitenkaan ratkaissut kaikkia ongelmia. Hyödyntäen D. Wagnerin ja J. Bergerin jäsennyttä tieteellisten teorioiden kasvusta Vakkari yksilöi useita tiedonhankintatutkimuksen puutteita. Vaikka alalla on selvästi edistytty selvitettäessä tiedonhankintatutkimusta yleisellä tasolla orientoivien strategioiden ja metateoreettisten sitoumusten luonnetta (esim. pohdittaessa sense-making teorian ontologisia, epistemologisia ja metodologisia lähtökohdita), tutkijat ovat kuitenkin joutuneet usein vaikeuksiin yrittäessään tulkita näiden abstraktisten pohdintojen tuloksia empiirisissä töissään. Metateoreettisten jäsennysten yhteydet yksikköteorioihin, jotka nousevat konkreettisten tutkimusasetelmien pohjalta, ovat siten jääneet epämääräisiksi. Tämä on heijastunut mm. siinä, että tutkimuksissa hyödynnettyjä käsitteitä ei ole voitu täsmentää riittävästi ja että käsitteiden väliset suhteet ovat usein jääneet epämääräisiksi. Tämän ongelman yhtenä puolena on myös se, että eri lähestymistapojen (approaches) ja mallien yhteys aiempiin teoreettisiin jäsennyksiin on jäänyt löyhäksi. Onkin ilmeistä, että tiedonhankintatutkimuksen teoreettinen kasvu on jäänyt vaatimattomaksi eivätkä eri jäsennykset ole riittävästi integroituneet toisiinsa. Tietysti voi kysyä, onko

tiedonhankintatutkimuksen kaikkien mallien ja lähestymistapojen integrointi mahdollista ja edes toivottavaakaan? Esim. kognitiivisen lähestymistavan ja sosiaalisen konstruktionismin perusoletusten integrointi johtaa ongelmiin, vaikka sitä yrittäisi hyvin yleisellä tasolla. Jos integraatiota tavoitellaan, se onnistuneet luontevimmin em. tyyppisten lähestymistapojen sisällä kuin niiden kesken.

Vakkari kritisoi myös sitä, että tutkimus on keskittynyt liiaksi yksilötason muuttujiin; ryhmätasoisien muuttujien hyödyntäminen niiden rinnalla on vielä harvinaista. On myös helppo yhtyä Vakkarin kritiikkiin siitä, että tiedonkäytön tutkimus on jäänyt liian vähäiselle huomiolle. Tämän alueen työ on vasta pääsemässä alkuun. Ensimmäinen askel on jo otettu: tiedonkäyttöä ei enää pelkistetä kartoitukseksi siitä, kuinka usein yksilö on kääntynyt eri lähteiden ja kanavien (kirjojen, lehtien, kirjaston palvelujen jne.) puoleen, vaan huomio kohdistetaan tietosisältöjen konstruoimisen kysymyksiin.

Tulosta saatiin

ISICin loppupuheenvuorossa nostettiin esille mahdollisuus jatkaa tiedonhankintatutkimuksen konferenssisarjaa. Tom Wilson lupautui harkitsemaan ehdotusta, jonka mukaan seuraavan kerran kokoonnuttaisiin Sheffieldissä esim. v. 1998. Sitä odoteltaessa on ehditty julkaista Tampereen ISIC-konferenssin esitelmät. Brenda Dervinin, Reijo Savolaisen ja Pertti Vakkarin toimittaman teoksen "Information Seeking in Context" on ulkaissut brittiläinen kustantaja Graham Taylor v. 1997 alkupuolella.

Kokonaisuutena katsoen ISIC onnistui ilmeisen hyvin sekä sisällöllisen antinsa että käytännön järjestelyjen puolesta. Konferenssiin saatiin muutamaa poikkeusta lukuunottamatta tämän hetken nimekkäimmät tiedonhankinnan tutkijat: ansioituneista tutkijoista puuttuivat oikeastaan vain Elfreda Chatman, Robert S. Taylor ja Patrick Wilson. Useimpiin

konferensseihin sisältyy yksittäisiä, jopa nimekkäiden tutkijoiden papereita, jotka tuottavat pettymyksiä. Näin kävi myös ISICissa, mutta vastapainoksi kuultiin esitelmiä, jotka selvästi veivät eteen päin alan tutkimusta. Loppusaldo jäi siis tältäkin osin positiiviseksi. Vaikka etenkin ulkomaisten konferenssivieraiden kiitoksiin sisältyy aina tietty "kohteliaisuuskerroin", monissa arvioissa yksilöitiin ISICin tuomia hyötyjä. Näiden arvioiden mukaan konferenssi mm. nosti tiedonhankintatutkimuksen profiilia, antoi yleiskuvan siitä, missä ja mihin suuntaan tutkimusrintama etenee, tuotti uusia ideoita omalle tutkimustyölle ja avasi kontakteja. Jos näin todella kävi, ISIC pääsi asettamiinsa tavoitteisiin.

Hyväksytty julkaistavaksi 15.3.1997

Lähteet

- Allen, Thomas J. (1988), *Managing the flow of technology. Technology transfer and the dissemination of technological information within the R & D organization.* - Cambridge, Mass.: The MIT Press.
- Dervin, Brenda (1994), *Information < - - > democracy. An examination of underlying assumptions.* - *Journal of the American Society for Information Science* 45(6), 369–385.
- Dervin, Brenda & Nilan, Michael (1986), *Information needs and uses.* Teoksessa: *Annual review of information science and technology.* Vol. 21. Ed. by Martha Williams. White Plains: Knowledge Industry Publications, Inc. s. 3–33.
- Wilson (1981), *On user studies and information needs.* - *Journal of Documentation* 37(1), 3–15.
- Wilson, T.D. & Walsh, Christine (1995), *Information behaviour: an inter-disciplinary perspective. A report to the British Library R & D Department on a review of literature.* - Sheffield: University of Sheffield. Department of Information Studies. (Moniste).